

УДК: 159.98 : 159.92

ОСНОВИ ПРОЦЕСІВ МИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМНОЇ МОЛОДІ, ЯКА ЗВІЛЬНЯЄТЬСЯ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Гладій Г. І.

аспірант лабораторії соціальної психології особистості, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, президент громадської організації «Центр розвитку людини «Інтелект», м. Київ, Україна

У статті досліджено основи процесів мислення і кризові практики мислення проблемної молоді, яка звільняється з місць позбавлення волі. Проаналізовано стан інтелекту проблемних громадян, які були засуджені за злочин. З'ясовано, що переважна частина засуджених мають низький інтелект, загальмоване мислення, відсутність бажань та намірів задовольнити свої потреби просоціальним шляхом. Розроблено та апробовано пілотну програму трансформації асоціального способу мислення та відповідних йому криміногенних практик на просоціальний спосіб життя. Доведено, що для підвищення інтелекту проблемної молоді та зміни її кримінального способу життя потрібно суттєве вдосконалення існуючих та розробка нових програм ресоціалізації за рахунок включення до їх складу опрацювання проблемною молоддю кризових практик мислення.

Ключові слова: інтелект, проблемна молодь, кризові практики мислення.

Актуальність. Молодь кожної країни є головним людським ресурсом і складає значну частину населення. Її потенційні можливості, інтелект, направлений на реалізацію нових технологій і інновацій, підіймає розвиток країни на високій рівень. «Якщо протягом попереднього століття соціально-економічний розвиток країни визначався її матеріально-технічною базою, матеріально-фінансовим капіталом, – то в сучасних умовах він визначається якістю та рівнем розвитку людського фактору, нематеріальним – людським, інтелектуальним капіталом» (Б.П. Лазоренко) «Наша молодь – наше майбутнє», такий девіз сьогодні лунає по усій Україні. І наша країна вірить у свою молодь. Але статистика МВС України констатує, що за 5 років, в період з 2010 по 2014 роки, кількість умовно засуджених складає 798,3 тис. людей, а молодь, яка попадає за ґрати, складає більш, ніж 42% від усіх засуджених, це не менш 20 тисяч щорічно; чисельність неповнолітніх правопорушників нараховується понад 10 тисяч щорічно. В останні роки стала значною регресія жіночої злочинності; вже кілька років вона виходить за 12%. Темпи росту злочинності з кожним роком зростають. Такі факти висвітлюють проблему інтелекту молоді, її мислення, збільшення чисельності проявів негативних практичних дій, асоціальної поведінки проблемних молодих людей.

Мета статті полягає у з'ясуванні основи процесів мислення й визначення кризових практик мислення проблемної молоді, що повертається з місць позбавлення волі.

Процес мислення починається у людини, коли перед нею стає проблема вирішення якоїсь задачі. При цьому в розумі людини включається робота процесів мислення: виникають питання, які потрібно вирішувати, шукати нову інформацію, зустрічатись з новими людьми, змінювати своє звичне життя. Причинами формування потреби мислення стає намір змінити своє життя.

Результат мислення віддзеркалюється у словах, думках, судженнях, поняттях. Фраза великого французького філософа, математика Р. Декарта має значення і тепер: «Я мислю, отже, я існую». С.Д. Максименко обґрунтував процес «мислення», «думання», як опосередковане й узагальнене відображення людиною предметів та явищ об'єктивної дійсності в їх зв'язках і відношеннях. Опосередкованість мислення виявляється в тому, що всі його соціально-психологічні практики відбуваються за допомогою слова і попереднього досвіду, який зберігається в пам'яті людини. За визначенням М.Й. Варій, мислення – це процес, у якому реалізується інтелект. Самостійність мислення людини показує її вміння ставити для себе нові завдання й розв'язувати їх, щоби досягнути визначеної цілі. Природу мислення, роботу процесів мислення, співвідношення мислення і мовлення, слів у своїх трудах розкрили вчені С.Л. Рубінштейн, Л.С. Виготський. Стратегію життя людини та інтелектуальні здібності людини обґрунтувала К.А. Альбуханова-Славська. Розкриття проблеми особистісного життя показує, що для успішного будівництва свого майбутнього необхідні психологічні знання про себе, свою свідомість і підсвідомість, свій розум, інтелект.

У кримінальній психології розглядають психологічний портрет злочинця, і відмічають низький рівень інтелекту В.Ф. Пірожков, А.Ф. Зелінський, В.Є. Емінов, В.Н. Кудрявцев, Ю.М. Антонян. Проблема поширення низького інтелекту та слабкої роботи процесів мислення проблемної молоді, що порушує закон, стала актуальною реальністю у нашій країні. Так, у 2012 році, Пенітенціарна Служба України провела анкетування серед молоді, яка повторно скоїла злочини і повернулася назад, за ґрати. Як з'ясувалось, 19% опитуваних упевнені, що неможливо не повернутися назад, а 15% сподіваються на повернення до минулого життя, 43% – визнають, що неможливо залишитися на волі і водночас будувати нове життя. А з десяти звільнених на волю людей, вісім знову повертаються назад у заклади пенітенціарної системи [5].

Аналіз статистики показує, що в процес мислення проблемної молоді вже закладено, що людина не здолає труднощі на волі, що це неможливо. До цього стану додаються почуття страху, невіри в себе. Старі думки, настанови викликають діяльність старих асоціальних практик і стереотипів, вони не змінилися новими, і продовжують диктувати стару форму поведінки. Дійсно, що «ізоляція від суспільства, особливо на тривалі терміни, спричиняє втрату соціально корисних зв'язків і позбавляє самостійності у рішенні побутових питань» (Л.А. Жук, О.М. Неживець).

Накопичування внутрішніх проблем та виклики зовнішніх обставин у житті такої вільної, але проблемної людини, ведуть до складання кризової ситуації та зародження нових кризових практик. Психічний розвиток людини, інтелект розвивається тільки, коли вона проходить труднощі в інтелектуальному психічному плані при побудові свого життя. «Нужда, потреба є головне джерело психічного розвитку всякої людини», – вважає А. М. Мятюшкін [4, с.7]. Людина, «потрапивши у критичні обставини, змушена буде виживати і відкривати в собі внутрішні ресурси» (Т.М. Титаренко). Одним із таких ресурсів для проблемної молоді є зміна її процесу мислення та інтелекту. Для інтелектуального розвитку проблемної

людини потрібно повсякденно отримувати нову позитивну інформацію, задавати собі питання: «Що я роблю, щоб змінити своє життя?», «Як зробити своє життя кращим?», ламати свої старі звички, практики. Такі кроки штовхають людину зробити вибір у своєму житті. З іншого боку, серед злочинців, які знаходяться у в'язниці, є чимало осіб із яскраво вираженою індивідуальністю, лідерськими здібностями, великою підприємливістю й ініціативою. Вони мають таланти, мають великий внутрішній потенціал. Але їх думки та практики мислення носять негативний, асоціальний характер, що в свій час привели їх до дій, в наслідок чого вони опинились за ґратами.

Фахівці підкреслюють, що однією з причин сприяння асоціальної поведінки є низький інтелектуальний рівень, коли людина нездатна передбачити наслідки своїх практичних дій. Статистика МВС України за 2007-2012 роки повідомляє, що люди, які мають відповідний рівень знань, складають у пенітенціарній системі усього лиш від 2% до 4%. А люди, які практично не працюють, не навчаються, тобто не підвищують свій рівень знань, не займаються розвитком свого інтелекту, складають більш ніж 70% у закладах пенітенціарної системи [5]. Асоціальні практики формують антигуманну та асоціальну систему цінностей молодого людини, яка в свою чергу, породжує негативні інтелектуальні практики мислення [1, 4]. Внаслідок цього молода людина отримує деформовану систему цінностей та низький рівень інтелекту. Вона нездатна передбачити наслідки своїх дій, у неї відсутній духовний розвиток, що у кінцевому результаті призводить до формування асоціальних моделей її поведінки.

У своєму дослідженні ми спираємось на методологічне положення Т.М. Титаренко про те, що нові перетворювальні практики спочатку приймаються особистістю, як ризиковані і унікальні, але згодом, повторюючись і перевіряючись, вони стають набутими знаннями і новими практиками [6].

Звернімо увагу й на те, що останнім часом значно активізувалися дослідницькі розробки, присвячені вивченню процесів мислення, інтелекту, роботи мозку, активності свідомості і підсвідомості. Аналіз матеріалів Інтернет-сайтів, присвячених вебінарам, семінарам, тренінгам по роботі з підсвідомістю, використання ресурсів з мозкової активності (метод Сільвіє, Едварда де Боно, російських психологів) що, показує зацікавленість багатьох фахівців різних спеціальностей у вирішенні цього питання. Також важливим напрямком позитивного трансформаційного впливу на зміну асоціальних стереотипів мислення проблемної молоді є заняття творчістю, мистецтвом [3, ст.83]. Такі неординарні методи дозволяють людині змінювати своє ставлення до світу, розкривати свої можливості і таланти. Нарешті, серед основ, які змістовно визначають процеси мислення, розкривають сутність і цілі життя людини, дають відповіді на питання як пізнати себе, свої слабкі та сильні сторони, створити власну сильну особистість є духовні ціннісні змісли.

Цікаво, що у розвинутих країнах приділяють велику увагу на освітнє навчання у місцях позбавлення волі. Так, у Німеччині, Данії, Бельгії, освіта є одною з головних напрямків в роботі по ресоціалізації засуджених людей. Відомо, що нестача освіти заважає отримати професію. А такі

некваліфіковані працівники не зможуть знайти собі місця на ринку робочої сили. Ось тому освіта, просвітництво, соціальна допомога в отриманні професії є найголовнішим напрямком у програмах по роботі з проблемною молоддю.

Так, у пенітенціарні системи за кордоном, наприклад у Білорусії, був розроблений дворічний проект «Освіта для ресоціалізації та професіоналізації в закладах пенітенціарної системи» спільно з представниками громади «Deutscher Volkshochschul-Verbande.V» (Федеративна Республіка Німечина). У цьому проекті головною метою було надати засудженим додаткову освіту та підняти їх інтелектуальний рівень. Організатори запропонували комп'ютерні курси та навчання народним ремеслам, відповідно із запитом засуджених. Сутність цих програм визначалась на думку спеціалістів пенітенціарної системи. Результат цієї роботи показав, що забезпечення доступу до різноманітних освітніх послуг допомагає формувати правильні життєві постанови, орієнтації на соціальний спосіб життя. А самим найголовнішим у такому підході є зародження готовності до змін асоціального способу життя. Окрім цього, зміна інтелектуальних практик у процесі мислення засуджених людей приводить до зміни моделей поведінки.

Спираючись на вітчизняний та зарубіжний досвід ресоціалізації засуджених, які повертаються з місць позбавлення волі нами була розроблена та апробована пілотна програма трансформації асоціального способу мислення та відповідних йому кримінальних практик на просоціальний спосіб життя. У пілотному дослідженні приймало участь 30 учасників курсу ресоціалізації та адаптації зі християнських реабілітаційних центрів (с. Фарбоване Яготинського району, м. Кагарлик Київської області, м. Умань Черкаської області).

У ході реалізації цієї пілотної програми ми з'ясували, що основними інтелектуальними соціально-психологічними практиками проблемної молоді, яка стає на шлях просоціального способу життя, є практики, які підтримують процес прийняття нової позитивної інформації, її обробки, аналізу, забезпечують здатність задавати собі питання і знаходити відповіді, практики, які штовхають до просоціального мислення. Ми виявили, що початок змін їх життя починається з позитивного прийняття реальної життєвої історії свого товариша чи знайомого, а також достовірної інформації про приклади успішних звільнених людей. Дивно бачити, коли твій друг, який був в одній виправній установі з тобою, або приймав наркотики, стає зовсім іншою людиною, змінює своє життя і пропонує тобі зробити те саме. Або хтось, кого ти добре знав, переконливо сказав: «Може вистачить так жити? Прийми рішення стати іншою людиною».

У спільнотах, які за своїми функціями та способом життя нагадують велику сім'ю, що об'єднує близьких людей, проблемна молодь навчається брати відповідальність, проявляти турботу, дисциплінувати себе. У такому сприятливому, доброзичливому середовищі формуються позитивні наміри та відповідні фрази і слова, наголошуються позитивні твердження. Уперше зварив борщ, вперше прибрався в кімнаті, взявся читати книгу, написав план свого життя. Усі ці перші правильні кроки скоро стануть системою та дадуть нові позитивні бажання, принесуть нові мрії для майбутнього життя.

Ми визначили, що з цього моменту вступають в роботу соціально-психологічні інтелектуальні практики, а саме: практики сприймання та осмислення позитивної інформації (*Я почав думати інакше...*), практики позитивного мислення (*Я хочу навчатися, хочу служити й допомагати людям, хочу мати сім'ю..., хочу стати особистістю*), практики судження, аналізу (*Знаю, що робив погані речі, хочу змінити своє життя...*). З'являється бажання стати успішним, зароджуються мрії.

Так, з тридцятьох учасників визнали, що головним є для них: читати корисну літературу – 27 молодих людей; допомагати людям – 24; створити сім'ю – 11; навчатися далі – 7 учасників. Такі дані показують, що йде процес трансформації асоціальних практик, зародження нових практик, які формують духовну систему цінностей людини.

Просоціальні практики сприяють створенню нового арсеналу цінностей та особистих якостей, таких як терплячість, чесність, працелюбність, справедливість, доброзичливість. Наповнюється система цінностей, трансформуються практики і змінюються моделі поведінки [1, с.126]. При такому процесі змінюється інтелект людини; він наповнюється новими знаннями, досвідом і практиками. Але початком усього є процеси мислення, запуск їх у новий напрям, утворення нових позитивних практик мислення, і тільки тоді почнеться робота створіння нових практик, нової системи цінностей. Все починається з думки.

На нашу думку, прийшов час вдосконалення програм ресоціалізації проблемної молоді, враховуючи специфіку її процесів мислення, а саме: створення таких програм, які б допомагали людині правильно приймати інформацію і користуватись нею. Процес реструктуризації старої системи мислення на нову позитивну, на наш погляд, має велике значення в процесі ресоціалізації та адаптації проблемної молоді до реалій сучасного життя. Як пише А. М. Матюшкін, пізнавальна потреба визначає ту інтелектуальну активність, яка забезпечує відкриття людиною цих знань [4, с.8]. Теперішній час потребує вдосконалення підходів до вирішення проблеми ресоціалізації проблемної молоді, враховуючи її достатньо низький інтелект та провідні асоціальні практики звичного кримінального способу життя.

Висновки. Розкрито основи процесів мислення проблемної молоді, які перебувають у процесі ресоціалізації. Згідно проведеним дослідженням вони полягають у зародженні практик сприймання та осмислення позитивної інформації, практик позитивного мислення, практик судження, аналізу. Визначено, що трансформація асоціальних практик проблемної молоді у просоціальні відбувається також завдяки кризовим практикам мислення, зокрема практиці самопоспитання, яка полягає у напрацюванні здатності задавати собі питання, шукати і знаходити на них правильні відповіді, які у свою чергу, викликають потребу і спонукають до необхідних змін у способі життя у бік його про соціальності як за формою, так і за змістом, змін усталених моделей поведінки людини. Набутий нами досвід реалізації пілотної програми ресоціалізації проблемної молоді переконує в необхідності вдосконалення і більш цілеспрямованого застосування кризових практик мислення щодо трансформації асоціальних практик цієї молоді у про соціальні практики нового способу життя.

Список використаних джерел:

1. Гладій Г. І. Трансформація, як процес зміни соціально-психологічних практик проблемної молоді, що повертається з місць позбавлення волі / Г. І. Гладій // Матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» (29-30 червня 2014 року) : Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 139-142.
2. Гладій Г. І. Особливості практик життєконструювання молоді, що повертається з місць позбавлення волі [Електронний ресурс] / Г. І. Гладій // Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Науковий потенціал 2015» (м. Київ, 16-18 березня 2015 р.). Режим доступу : <http://int-konf.org/konf032015/1020-glady-g-osoblivost-praktik-zhittyeonstruyuvannya-molod-scho-povertayetsya-z-msc-pozbavlennya-vol.html>
3. Лазоренко Б. П. Самоздійснення проблемної молоді через реалізацію особистого потенціалу / Б. П. Лазоренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології ; [ред. рада: М. М. Слюсаревський та ін.] – К. : Міленіум. – 2006. – Вип. 13 (16). – С. 81-96.
4. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А. М. Матюшкин. – М. : Педагогика, 1972. – 392 с.
5. Офіційний сайт Державної пенітенціарної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index>
6. Титаренко Т. М. Критерій готовності до здійснення життєво важливого вибору / Т. М. Титаренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології ; [ред. рада: М. М. Слюсаревський та ін.] – К. : Міленіум. – 2002. – Вип. 5 (8) С. – 53-63.

REFERENCES:

1. Hladii, H. I. (2014). Transformatsiia, yak protses zminy sotsialno-psykholohichnykh praktyk problemnoi molodi, shcho povertaietsia z misty pozbavlennia voli [Transformation is as process of change of social and psychological practices of the problem youth coming back from prisons]. Proceedings from The problems and prospects of development of science for the beginning of the third millennium in the countries of Europe and Asia: *III Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia – 3d International scientific and practical the Internet conference* (pp. 139-142). [in Ukrainian].
2. Hladii, H. I. Osoblivosti praktyk zhyttiekonstruiuvannia molodi, shcho povertaietsia z misty pozbavlennia voli [Features of life design practices of youth freed from prison]. Proceedings from The scientific potential 2015: *XI Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia* (16-18 bereznia 2015 roku) – 11th International scientific and practical the Internet conference. Kyiv. *int-konf.org*. Retrieved from: <http://int-konf.org/konf032015/1020-glady-g-osoblivost-praktik-zhittyeonstruyuvannya-molod-scho-povertayetsya-z-msc-pozbavlennya-vol.html> [in Ukrainian].
3. Lazorenko, B. P. (2006). Samozdiisnennia problemnoi molodi cherez realizatsiiu osobystoho potentsialu [Youth self-actualization through personal potential implementaton]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – Scientific studios from social and political psychology*, 13 (16), 81-96 [in Ukrainian].
4. Matiushkin, A. M. (1972). *Problemye situatsii v myshlenii i obuchenii* [Problem situations in thinking and learning]. – Moscow: Pedahohyka [in Russian].

5. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy [The official website of the State Penitentiary Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index> [in Ukrainian].

6. Tytarenko, T. M. (2002). Kryterii hotovnosti do zdiisnennia zhyttievo vazhlyvoho vyboru [Criteria of preparedness for life-important choice making]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykhoholii – Scientific studios from social and political psychology*, 5 (8), 53-63 [in Ukrainian].

Гладий А. И. Основы процессов мышления проблемной молодежи в современной Украине. В статье рассмотрены и определены кризисные практики мышления лиц, освобожденных из мест заключения. Показано, что такая молодежь имеет зачастую низкий интеллект. Процессы мышления тормозятся страхом и неверием в себя. Разработана и апробирована пилотная программа по изучению трансформации асоциального способа мышления, а также криминогенных практик, вызывающие негативные мысли, на просоциальный жизненный путь. Выявлено, что для повышения интеллекта проблемной молодежи, изменения ее криминального жизненного пути, необходим пересмотр старых и разработка новых программ по работе с кризисными практиками мышления проблемной молодежи.

Ключевые слова: интеллект, процессы мышления, проблемная молодежь, кризисные практики.

Hladii Hanna. Fundamentals of the thought processes of deviant youth in modern Ukraine. The problem low intelligence and underdevelopment of the thinking processes of youth who breaks the law has become an actual reality in our country. So, in 2012 the penitentiary service of Ukraine conducted a survey among young people who repeatedly commit crimes and return to prison. As it was found out, 19 % of the respondents believe that they are necessary return back, 15% dreams of living in their past, 43 percent admit that it is impossible be free and build a new life at the same time. And out of ten people who gained their freedom, eight people were back in penitentiaries. Such statistics show that the thinking patterns of deviant adolescents include the belief that people cannot overcome the complexity and challenges of freedom. This idea adds fear, uncertainty. Old thought, stimulate the activity of old, negative practical actions, beliefs, stereotypes; they are not replaced and continue to dictate the rules. The youth need to take constantly only positive information, to ask yourself the questions, «What can I do to change your life?», «How can I make my life better?» to break the old habits. Thinking work within crisis practices can start creating of a new system of values. New practices lead to new values, and new gained experience, skills help to create a new model of behavior. Thus, people can build their new future life. Process of restructuring of old system of thinking for new positive work of thoughts is of great importance at adaptation and a resocialization of problem youth. The revealed problem demands a new approach to a solution of the problem of low intelligence of asocial youth. There is a need to fill these adaptation programs with new social and psychological technologies and scientific development.

Keywords: intellect, thought, thought processes, problem young people, positive praxis's.